

Research Paper

मधु मंगेश कर्णिक : साहित्यलेखनाची प्रेरणा

डॉ.बी.डी.अनुसे
हुतात्मा राजगुरु महाविद्यालय
राजगुरुनगर, ता.खेड, जि.पुणे
410505

प्रस्तावना :-

कुठल्याही साहित्य निर्मितीच्या प्रेरणा या समकालीन गतकालीन समाजव्यवस्था, भाषा, आदर्श, व्यक्ती यात दडलेल्या असतात. याचा प्रत्यय लेखकाच्या क्षमतेनुरूप त्यांच्या साहित्यातून येत असतो. साहित्यिकाच्या कलाकृतीचे यथार्थ आकलन करण्यासाठी या प्रेरणांचा मागोवा घेणे आवश्यक ठरते. मधु मंगेश कर्णिक हे 1960 नंतरच्या काळातील मराठी वाङ्मयातील लक्षणीय साहित्यिक होते. त्यांच्या साहित्याने मराठी वाङ्मयात मोलाची भर टाकली आहेच. एक पिढी भारावून टाकण्याचे कार्य करणाऱ्या आणि ज्यांनी कथा, कादंबरी, ललित गद्य, कविता, नाटक इत्यादी विविध वाङ्मय प्रकारांतून लेखन करणाऱ्या लेखकाच्या साहित्य लेखनामागील प्रेरणा समजून घेणे त्यामुळेच आवश्यक ठरते.

कर्णिकांच्या साहित्य लेखनामागील प्रेरणा

1. **बालसन्मित्र** – पा.ना.मिळसाळांचे 'बालसन्मित्र' हे पाक्षिक मालवणहून प्रसिध्द होत असे. कर्णिकांची पहिली कविता वयाच्या चौदाव्या वर्षी याच प्राक्षीकातून छापून आली. उदयोन्मुख साहित्यिकाला उभारी देण्याचे काम या पाक्षिकाने केले 'बालसन्मित्र' पासून मिळालेल्या प्रेरणेविषयी कर्णिकांची बहिण सौ. सुमती राणे म्हणतात. " आमच्या लहानपणीच्या काळात मालवणात कै.पां.ना.मिळसाळा यांचे बालसन्मित्र पाक्षिक सुरू होते. छोट्या गोष्टी, कविता, कोडी, चुटके असा मुलांना आवडणारा त्यात मजकूर असायचा. मधुचे वाचन, लेखन चांगले आहे. हे जाणून आईने मधुस ' बालसन्मित्र ' अंक सुरू केला. मधुला 'बालसन्मित्र' ने प्रेरणा दिली आणि हळूहळू तो लहानसे चुटके, कविता, लिहून पाठवू लागला. क ची करामत वगैरे सारखी त्यांची जुळवाजुळव छापून येऊ लागली"

2. **साने गुरुजी** – 'श्यामची आई' पुस्तकामुळे साने गुरुजी विषयी कर्णिकांच्या मनात ओढ निर्माण झाली. कर्णिक कणकवलीला शाळेत असताना साने गुरुजींनी शाळेला भेट देऊन 'थोर अश्रु' ही गोष्ट सांगितली होती. ती कर्णिकांना भावली. या कार्यक्रमाप्रसंगी कर्णिकांना आपल्या आवडत्या लेखकाशी बोलण्याची संधी मिळाली व त्यांनी स्वतः भारावून लेखक होण्याचे ठरविले याबाबत कर्णिक म्हणतात " आणि त्याचवेळी मी मनोमन एक निश्चय केला मला आयुष्यात पुढे कोण व्हायचंय? डॉक्टर ?, इंजिनियर ?, वकील ?या पैकी कोणीही नाही! मी लेखक होईन ! मला लिहायला आवडतं, साने गुरुजी लेखक होते त्यांनी माझा संपूर्ण मनोपालट केला तेंव्हा कुणाचा करता येवो न येवो पण त्यांच्यासारखं सोपं सरळ, मनाला भिडणारं साहित्य लिहिण्याचा मी प्रयत्न करीन माझ्या परीनं माझ्या पध्दतीनं पण मी लेखकच होईन ! आणि मी लेखक झालो !

3. **बक्षीस, मानधन** – 'सत्यवादी' त कर्णिकांची गोष्ट छापून आली त्यानंतर कोल्हापूरचे साप्ताहिक 'शांतीदूत' च्या कथा स्पर्धेत कर्णिकांच्या कथेला प्रथम क्रमांकाचे पंचवीस रूपयांचे बक्षीस मिळाले. बेताच्या आर्थिक परिस्थितीत त्यांना हे बक्षीस उपयुक्त व आनंद देणारे ठरले. रविवारच्या 'लोकसत्ते'त त्यांच्या छापून येणाऱ्या गोष्टींना पंधरा रूपये मिळू लागले. लेखनाची ओढ आणि मिळणारी आर्थिक मदत यातून त्यांच्या साहित्यलेखनाला प्रेरणा मिळाली.

4. **वाचन, अनुभव** – मधु मंगेश कर्णिक यांना वाचनाचा छंद होता. त्यांच्या इतर छंदातुनही लेखनाला विषय मिळाले. याविषयी कर्णिक लिहितात. "बालपणी आम्ही कोकणातील जत्रांतून खूप भटक्याचो. दशावतारी नाटक पाहणे हा त्यावेळचा मोठाच छंद होता. पण नुसती नाटक पाहून आमचे पोट भरण्यासारखे नव्हते. नाटकांबरोबरच रात्रभर चालणाऱ्या जत्रेचाही कैफ आम्हाला हवा असे. जत्रेमध्ये चोरटा जुगार चाले. त्या जुगारात आम्ही खिशात असतील नसतील ते पैसे लावत असू एकदा माझ्या बालवयातला हा अनुभव माझ्या भावविश्वावर गडद परिणाम करून गेला आणि तो अनुभव मी जेंव्हा कथालेखनाला सुरुवात केली. तेंव्हा आपल्या सर्व बारकाव्यानिशी मला खुणावू लागला मला तो कागदावर उतरवण्याचा मोह इतका अनावर झाला की, 'धडा' ही कथा मी लिहिली ती जवळ जवळ माझीच कथा होती आणि त्यातला मी मीच खराखुरा होतो " अशा प्रकारे बालपणात आलेले अनुभव हे साहित्य लेखनासाठी कर्णिकांना विषय देऊन गेल्याचे दिसते.

5. **नावलौकिक प्राप्त साहित्यिकांचे प्रोत्साहन** – 1960 च्या दशकात मराठी कथासाहित्याला बहर आला होता. वेगवेगळ्या भूप्रदेशातून अनेक साहित्यिक कथालेखन करत होते. ग्रामिण कथालेखन हे त्या बहराचे वैशिष्ट्ये होते. अनेक तरुण लेखक आवर्जून ग्रामिण कथेकडे वळले होते. कारण हे बहुतांशी लेखक खेडयातून शहरात आल्यामुळे त्यांची नाळ खेडयाशी जोडलेली होती. याच कालखंडात बदलत्या महाराष्ट्राला एक नवे भान आलेले होते. त्यापूर्वीची नवकथा वाचकांनी स्विकारली होती. नवकथाकार व्यंकटेश माडगूळकर यांची वाचकांना कथा मनस्वी आवडली होती. त्यातूनच महाराष्ट्राच्या विविध भागातील ग्रामीण जीवन कथेच्या माध्यमातून प्रभावीपणे प्रकट करणारे राणजित देसाई, द.मा. मिरासदार, शंकर पाटील, उध्दव शेळके, अ.ना. पेडणेकर इत्यादी कथालेखक आपापल्या प्रदेशातून कथालेखन करत होते. याच कालखंडात कर्णिकांनी आपल्या जन्मभूमी कोकण हाताशी धरून ग्रामीण कथा लिहिण्यास सुरुवात केली. त्याविषयी कर्णिक म्हणतात. म्हणून मी कथालेखनास सुरुवात केली तिच कोकणच्या माझ्या गावाच्या पार्श्वभूमीवर त्यासाठी मला सुदैवाने वाङ्मयातील अतिशय सुपीक आणि अनुकूल कालखंड लाभला. ज्या कालखंडामध्ये वरील सर्व लेखक आपापल्या प्रदेशाचे संचित घेऊन जोमाने कथालेखन करीत होते. तो जोम मलाही प्रेरणात्मक ठरला आणि मी ही जोमाने कथालेखन करू लागलो.

" मालवणी मुलखातील माणसं" या शीर्षकाची एक व्यक्तिचित्रमाला मी त्या काळच्या 'आलमगीर' या नावाजलेल्या साप्ताहिकातून लिहू लागलो. माझ्या कोकणी मुलखातील यापूर्वी मराठी साहित्यामध्ये कधीही पाउल न ठेवलेली साधी सुधी माणसे, शेतकरी, कुळवाडी, महार, चांभार, कातकरी, दशावतारी, कलावंत, भजनी, वाऱ्यांत लहानभूक हरपणारे भजनी मेळे, मासे विकणाऱ्या गावतिणी किरिस्तावणी, भावणी, भिक्षुक, चाकरमानी यांची व्यक्तिचित्रे मी समरसून लिहिली आणि त्यांनी पु.ल. देशपांडे यांचे लक्ष वेधून घेतले. गो.नी.दांडेकर आणि श्री.ना.पेंडसे यांनीही अनपेक्षितपणे माझे नवोदिताचे ते लेखन उत्सुकतेने वाचले आणि अतिशय प्रोत्साहक अशी दाद दिली. त्यांच्या प्रोत्साहनाने मी अगदी खुश झालो आणि माझ्या लेखनाचा वेग अधिकच वाढला. हे तिघेही साहित्यिक मराठी दिग्गज होते. त्यांनी दिलेली अनाहूत शाबासकी माझ्यातील लेखकाला बळ देऊन गेली. "4 थोडक्यात कर्णिकांना अनेक साहित्यिकांच्या प्रोत्साहनामुळे साहित्य लेखनास प्रेरणा मिळाल्याचे ते सांगतात.

Please cite this Article as : डॉ.बी.डी.अनुसे, मधु मंगेश कर्णिक : साहित्यलेखनाची प्रेरणा : Golden Research Thoughts (June ; 2012)

6. नामांकित साहित्यिकांचा प्रभाव – कर्णिक यांच्यावर लहानपणापासून अनेक नामांकित साहित्यिकांचा प्रभाव असल्याचे ते प्रांजळपणे कबूल करतात. मराठी साहित्यातील नावलौकिक प्राप्त केलेल्या साहित्यिकांच्या प्रभावातूनच कर्णिकांना साहित्यलेखनास प्रेरणा मिळाल्याचे सांगून त्यांचे ऋणही कर्णिक मान्य करतात. त्याविषयी लोकहितवादी मंडळातर्फे पत्रकार चंद्रकांत पुरंदरे आणि वि.श.चौधुले यांनी घेतलेल्या मुलाखतीला उत्तर देताना कर्णिक म्हणतात. "लहानपणी माझ्यावर खांडेकर – फडक्यांचा प्रभाव होता. त्यांच्या कथा कांदबऱ्या मी आवडीनं वाचत होतो. पुढे आरती प्रभुशी मैत्री झाली आताच्या संमेलनस्थळी रत्नागिरीला मी व ते एस. एस. सी. परिक्षेसाठी आलो होतो ज्या वाचनालयातर्फे संमेलन भरविले आहे. तिथली पुस्तक मधल्या काळात मी वाचलेली आहे. हा एक योगायोग होय. आरती प्रभुची माझी दाट मैत्री होती. या प्रतिभवंताच्या कवितांनी मी भारावून गेलो होतो. आमचा परस्परांवर अप्रत्यक्ष परिणाम झाला असावा. कोणत्याही लेखकावर प्रारंभी कुणा न कुणाचा परिणाम होत असतो. माडगुळकरांच्या माणदेशी माणसांनी कोकणाची पार्श्वभूमी असलेली व्यक्तिरेखाटन लिहिण्याची प्रेरणा दिली. त्यातूनच पु.लं.ची प्रस्तावना असलेलं 'कोकणी ग. .. वस्ती' हे माझं व्यक्तीरेखाटनांच पहिलं पुस्तक 1958 च्या मालवण संमेलनात प्रसिद्ध झालं नंतर कवि बोरकरांच्या कवितांचा लेखनदृष्टीने लाभ झाला स्वतःची स्वतंत्र वाट चोखाळण्यापूर्वी पूर्व सुरींचं आणि समकालीनांच ऋण मान्य करण्यात संकोच नको. संकोच बाळगण्याचे कारणही नाही. मी स्वतः ते मान्य करतो. अशा प्रकारे कर्णिक यांना नामांकित साहित्यिकांच्या प्रभावातून प्रेरणा मिळाल्याचे ते स्वतः मान्य करतात.

समारोप

कर्णिक यांच्या साहित्य लेखनाच्या प्रेरणांचा मागोवा घेताना त्यांना मिसाळांचे पाक्षिक बालसंन्मित्र, तसेच साने गुरुजी, व्यंकटेश माडगुळकर, वि.स.खांडेकर, ना.सी.फडके, श्री.ना. पेंडसे, आरती प्रभु, पु.ल.देशपांडे, बा.भ. बोरकर, शंकर पाटील, अ.ना.पेडणेकर, द.मा.मिरसदार इत्यादी साहित्यिकांकडून प्रेरणा मिळाल्याचे कर्णिक स्वतः मान्य करतात.

संदर्भ :-

- 1.राणे सुमती, 'आठवणींची ओवाळणी !' समाविष्ट 'आरती' (मधु मंगेश कर्णिक गौरव विशेषांक) सावंतवाडी, एप्रिल मे 2001, पृ.10.
- 2.मधु मंगेश कर्णिक, 'मी लेखक असा झालो' समाविष्ट 'आरती' (मधु मंगेश कर्णिक गौरव विशेषांक) सावंतवाडी, एप्रिल मे 2001, पृ.22.
- 3.मधु मंगेश कर्णिक, 'आत्माविश्कार हा लेखनाचा सुवर्णालंकार' समाविष्ट 'ललित' (दिवाळी अंक) 1987, पृ.47.
- 4.मधु मंगेश कर्णिक, 'तीन तपानंतर' समाविष्ट 'ललित' (दिवाळी अंक) सप्टेंबर 1999, पृ.52.
- 5.चौधुले वि.शं., 'भेटीगाठीतले कर्णिक' समाविष्ट 'ललित' डिसेंबर 1990, पृ.32.